

Nyelvészeti terepmunka Szibériában a XXI. században

F. Gulyás Nikolett – Németh Szilvia

ELTE Finnugor Tanszék

2014. október 28.

1. OTKA-projekt

- Az ugor nyelvek tipológiai adatbázisa (OTKA K 104249)
 - 2012. októberétől 2015. szeptemberéig
- A projekt célja: egy bővíthető, online adatbázis létrehozása a finnugor (ugor) nyelvek főbb morfoszintaktikai jegyeiről
 - a nyelvcsaládon belüli intragenetikus kapcsolatok feltérképezése
 - adatok mind a finnugrisztikai, mind az általános nyelvészeti kutatások számára
 - kiindulás: - a WALS <http://wals.info/>
 - és: - Dryer szórendi tipológiai adatbázisa <http://linguistics.buffalo.edu/people/faculty/dryer/dryer/database>
- A kutatócsoport:
- Havas Ferenc (paraméterek kidolgozása), Csepregi Márta (szurguti hanti), Németh Szilvia (északi-manysi), F. Gulyás Nikolett (szinjai hanti, magyar)

Az adatbázis

- jelenleg 216 paraméter
- ezekhez általában 4-8 lehetséges érték kapcsolódik
- 60% morfológia
- a WALS összes morfoszintaktikai paraméterét feldolgoztuk
- ez az UgTDB paramétereinek kb. 70%-a
- a paraméterek bármely nyelv leírására használhatók
- **témakörök:**
 - adpozíciók, artikulusz, főnév, ige, melléknév, névmás, számnév
 - birtokos szerkezet, hasonlítás
 - eset, genus, szám, TAM
 - mondat szerkezet
 - szórend
 - szemantikai funkciók
 - egyéb

Az anyaggyűjtés

- a korábbi szakirodalom feldolgozása
- anyanyelvi szakértőkkel történő konzultáció (2013, 2014,?2015)
- korpuszelemzés (a szórendi paraméterekhez)
- terepmunka, célok:
 - a problémás szintjai paraméterek feldolgozása
 - kérdőívek: fordítási feladatok (oroszról, 60 paraméter)
 - más adatközlők válaszainak értékelése
 - konzultációk: a használat kérdése
 - a disszertációhoz kapcsolódó kutatás a szurguti hantira
 - A személytelenség kifejezése finnugor nyelvekben funkcionális–tipológiai keretben
 - kérdőív: fordítási feladatok (oroszról, magyarból, 4 teszt, 250 mondat)
 - kérdőív: pragmatikai tesztek korábbi saját és más adatközlők adataira
 - szövegek gyűjtése: írott és beszélt nyelvi

2. OTKA-projekt

- A többnyelvűség megnyilvánulásai finnugor nyelvű közösségekben (FNN 107793)
 - 2013. szeptemberétől 2017. szeptemberéig
 - azonos elvek mentén több finnugor nyelv helyzete
 - Igaz-e, hogy minél később érte a nyelvet az orosz hatás, annál kisebb az oroszosodás mértéke?
 - finn kutatócsoport: Riho Grünthal, Kovács Magdolna, Mai Frick, Ulriikka Puura, Outi Tánzos
 - finn-észt, karjalai-orosz, vepsze-orosz nyelvi kapcsolat
 - magyar kutatócsoport: Csepregi Márta, Salánki Zsuzsa, Pomozi Péter, Horváth Laura, Németh Szilvia
 - manysi-orosz, udmurt-orosz, mari-orosz-baskír kontaktusok
 - minden évben 1-1 udmurtiai, mariföldi és szibériai gyűjtőút

Az együttműködés

- közös kérdőív és interjú protokoll
 - szociolingvisztikai kérdőív (általános demográfiai adatok, anyanyelv-elsajátítási információk, nyelvhasználati kérdések)
 - anyanyelvűek egymással való kommunikációját rögzítjük
 - várhatóan szabadabban (nem korlátozott kóddal) beszélnek, mint egy külföldivel, így közelebb kerülünk a tényleges nyelvhasználathoz
 - lehetővé válik több, eddig nem (vagy kevésbé) kutatott kérdés vizsgálata (pl. kódváltás, diskurzuselemzés)
- közös publikációk
 - a megszerzett anyagok lejegyezve és annotálva a CLARIN részét képezik majd (?)
 - a CIFU-n saját szimpózium

És ezen túl

- külön célok is :
 - Salánki Zsuzsa korábban gyűjtött anyagainak lejegyzése és elérhetővé tétele (udmurt)
 - Horváth Laura disszertációjának befejezése (udmurt aspektus)
 - nyelvi hálózatok feltárása baskíriai marik körében
 - Németh Szilvia disszertációjának befejezése
 - az információszerkezet (elsősorban a topik) a manysiban
 - manysi anyanyelvűek beszélgetése + külföldi gyűjtő és manysi informáns beszélgetése alapján
 - fonetikai vizsgálatok is (alaphangmagasság változása és időtartamviszonyok = intonáció)

Módszerek, felszerelés

- kérdőíves vizsgálat
- félig strukturált interjú adatközlőkkel
- adatközlők közötti beszélgetések rögzítése
- irányított interjú (mesék, énekek gyűjtése)

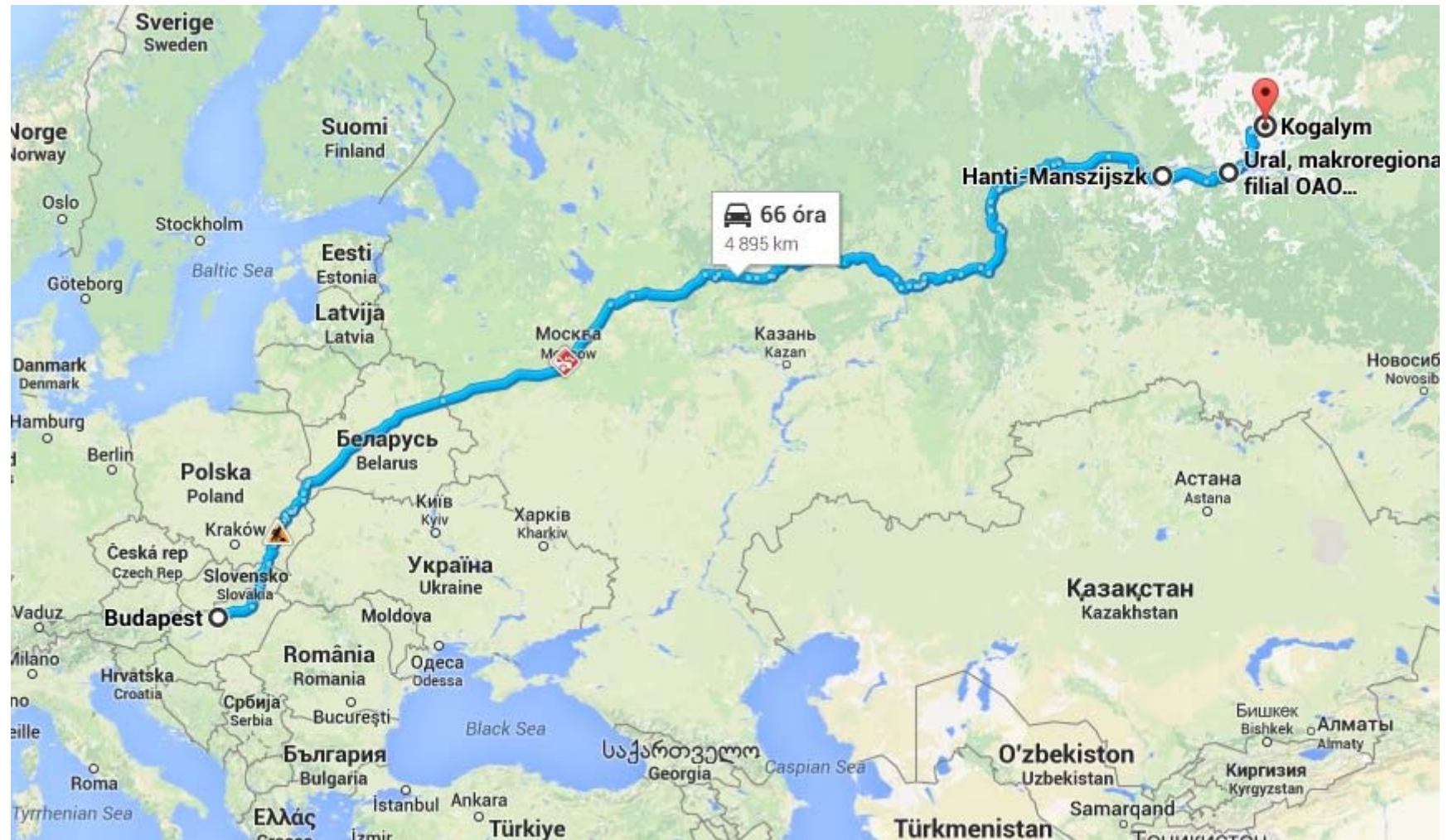
A terepmunka helyszíne

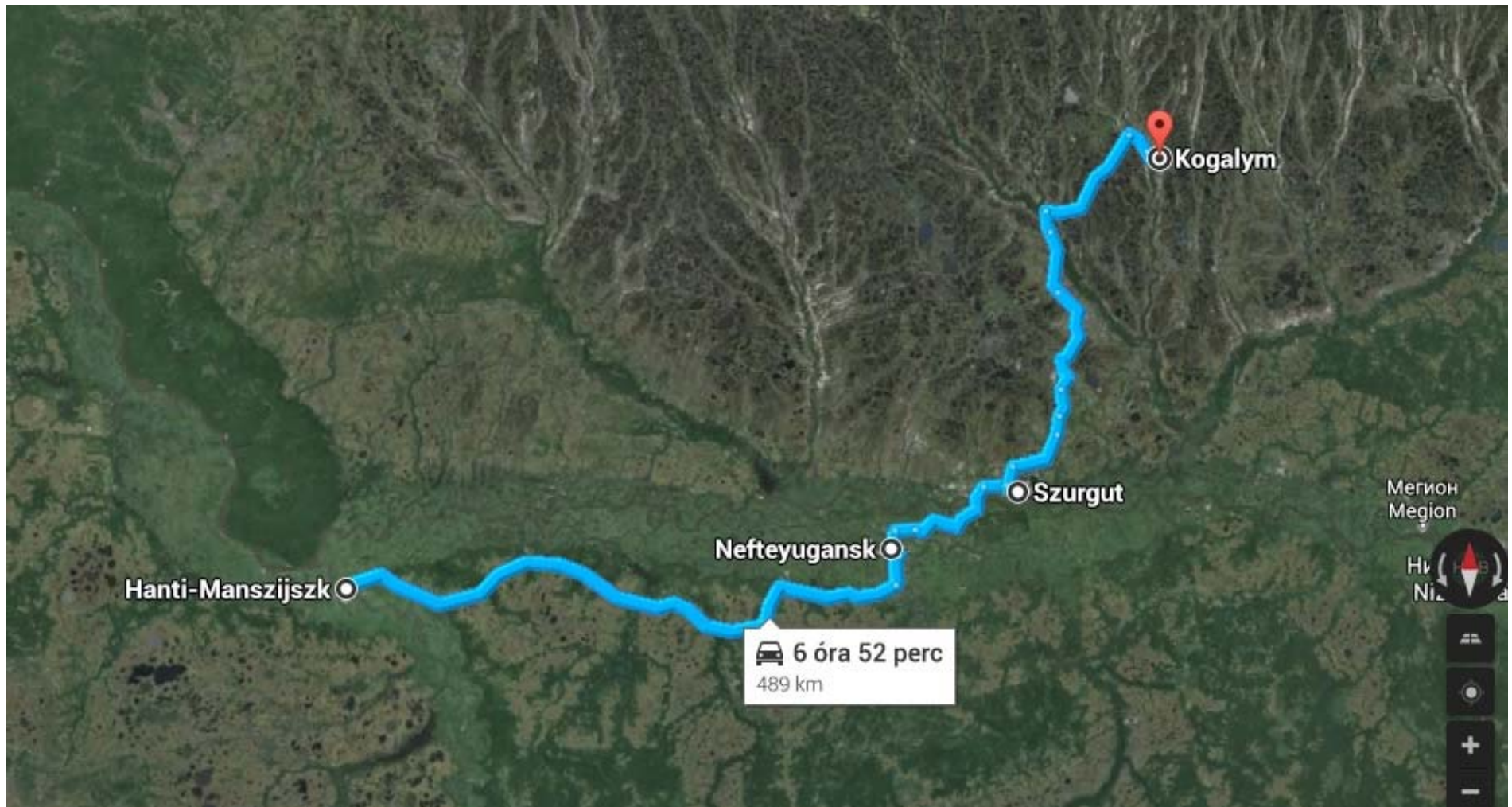
- Hanti-Manysi Autonóm Körzet (Jugra)
 - az Uráltól keletre
 - Nyugat-Szibéria, Oroszország
 - a Tyumenyi Terület része
 - területe: 523 100 km²
 - lakossága: kb. 1 500 000 fő
 - fővárosa: Hanti-Manszijszk
 - kőolaj, földgáz
 - a világon itt van a legtöbb mocsár
 - kb. 19 000 hanti (egyéb területekkel kb. 23 000)
- 2014. június-július (21 nap)

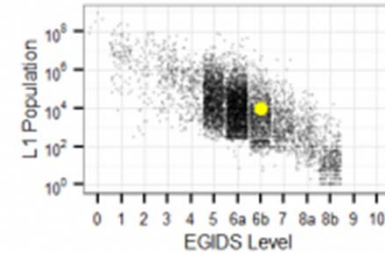
Budapest–Moszkva–Hanti-Manszijszk–Nyefteje-Juganszk–Szkazka–
Kagalim–Nyefteje-Juganszk–Hanti-Manszijszk–Moszkva–Budapest

Budapest–Moszkva–Hanti-Manszijszk–Nyeftye-Juganszk–
Szkazka–Kagalim–Nyeftye-Juganszk–Hanti-Manszijszk–
Moszkva–Budapest

A hantik

- erősen veszélyeztetett nyelv, EGIDS:6b (Threatened)
- 2010-es népszámlálás: kb. 23 000 fő, kb. 60%-uk vallja magát hanti beszélőnek
- mára szinte csak kétnyelvű beszélők
- a jellemző településforma: a szálláshely és a város
- 3 nagy csoport: északi, keleti, déli
 - nyelv vs. nyelvjárás
 - írásbeliség: főként a kazimi változatra kidolgozva
 - nagy belső ellentétek
 - a szurguti változaton belül: jugáni, tromagáni és agáni

Hanti-Manszijszk

- lakossága kb. 80 000 fő
- Nyugat-Szibéria egyik legjelentősebb városa
- nyáron a környéke szinte teljesen víz alá merül, de ez igaz egész Szibériára
- főként kazimi beszélők, részben szurguti és színjai értelmiség

permafroszt

mocsár

szúnyog

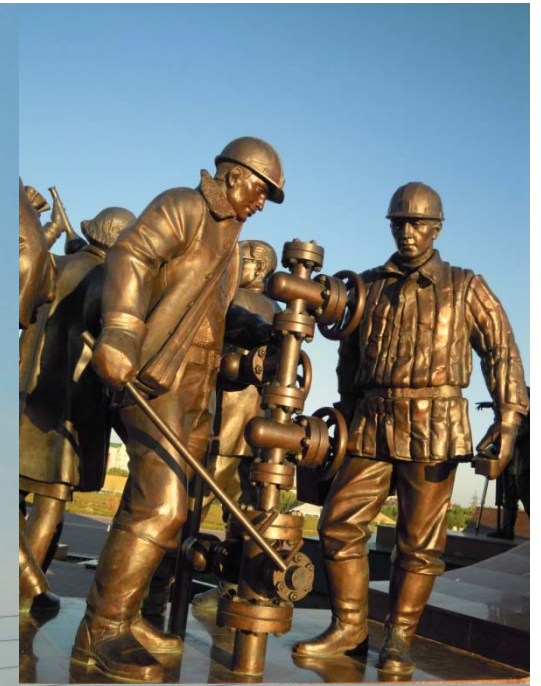

Hanti-Manszijszk

Városi hantik

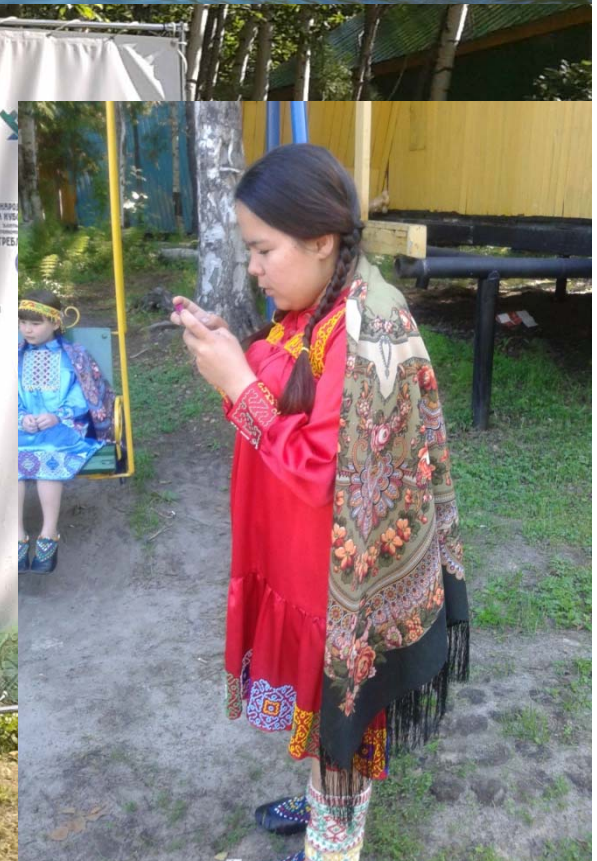
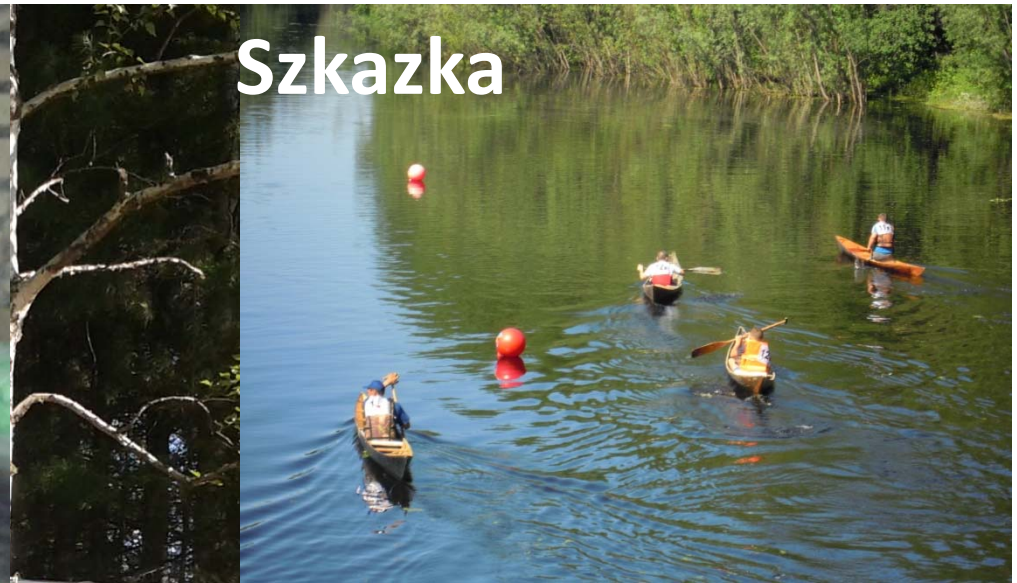
- az AK főbb városaiban élnek: Szurgut, Hanti-Manszijszk, Nyeftye-Juganszk, Kagalim
 - egyes szakmákban
 - általános a kétnyelvűség
 - akár egy generáció alatt is eloroszosodnak
 - a városi értelmiség egy szűk réteg, szervezetlenek
 - a hanti nyelvnek nincs nagy értéke
 - „magától értetődő”, hogy oroszul beszélnek
 - a hanti nyelvhasználat színtere az iskola, de ez is egyre szűkül
- nemzetiségi falvak (pl. Ruszkinszkije):
 - minimális hanti nyelvű oktatás a bentlakásos iskolában
 - de közben: nem támogatják egyértelműen a hanti nyelvhasználatot

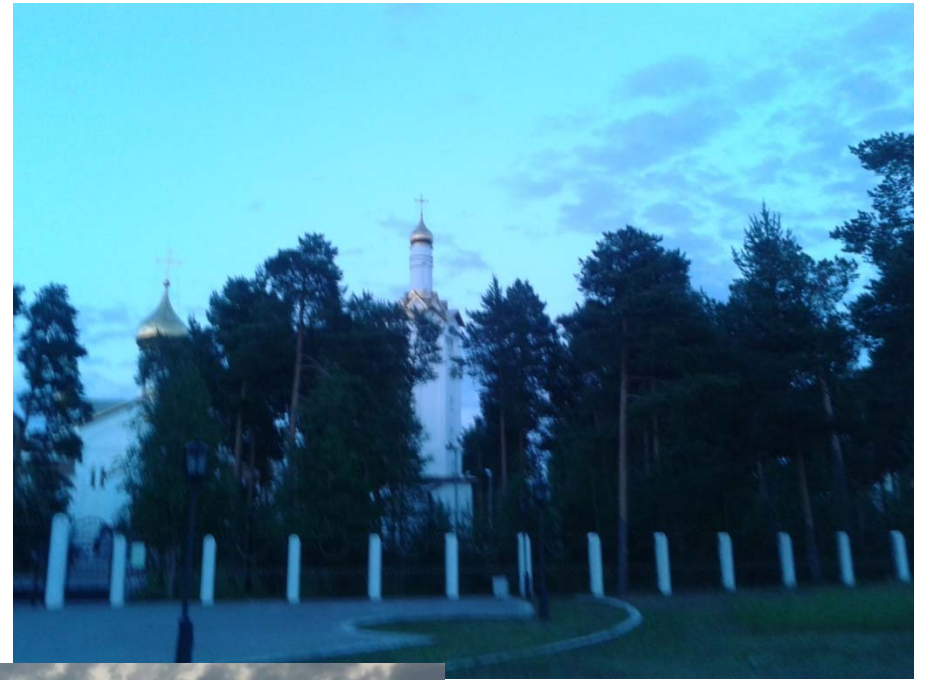

Nyefte-Juganszk

Szkazka

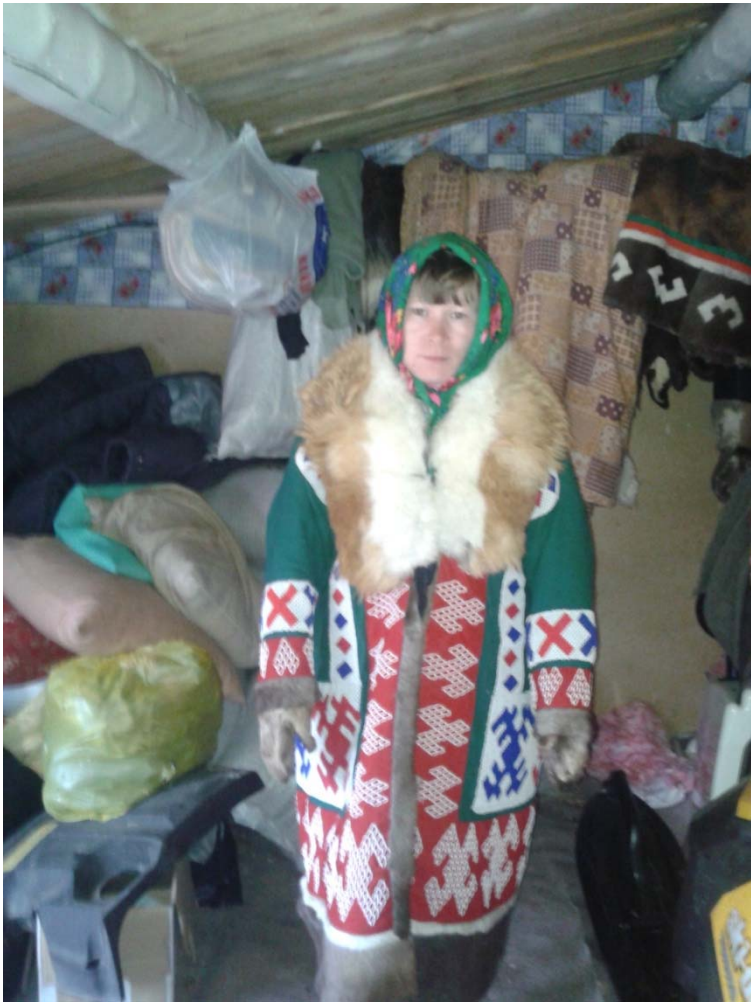
Kagalim

Kagalim

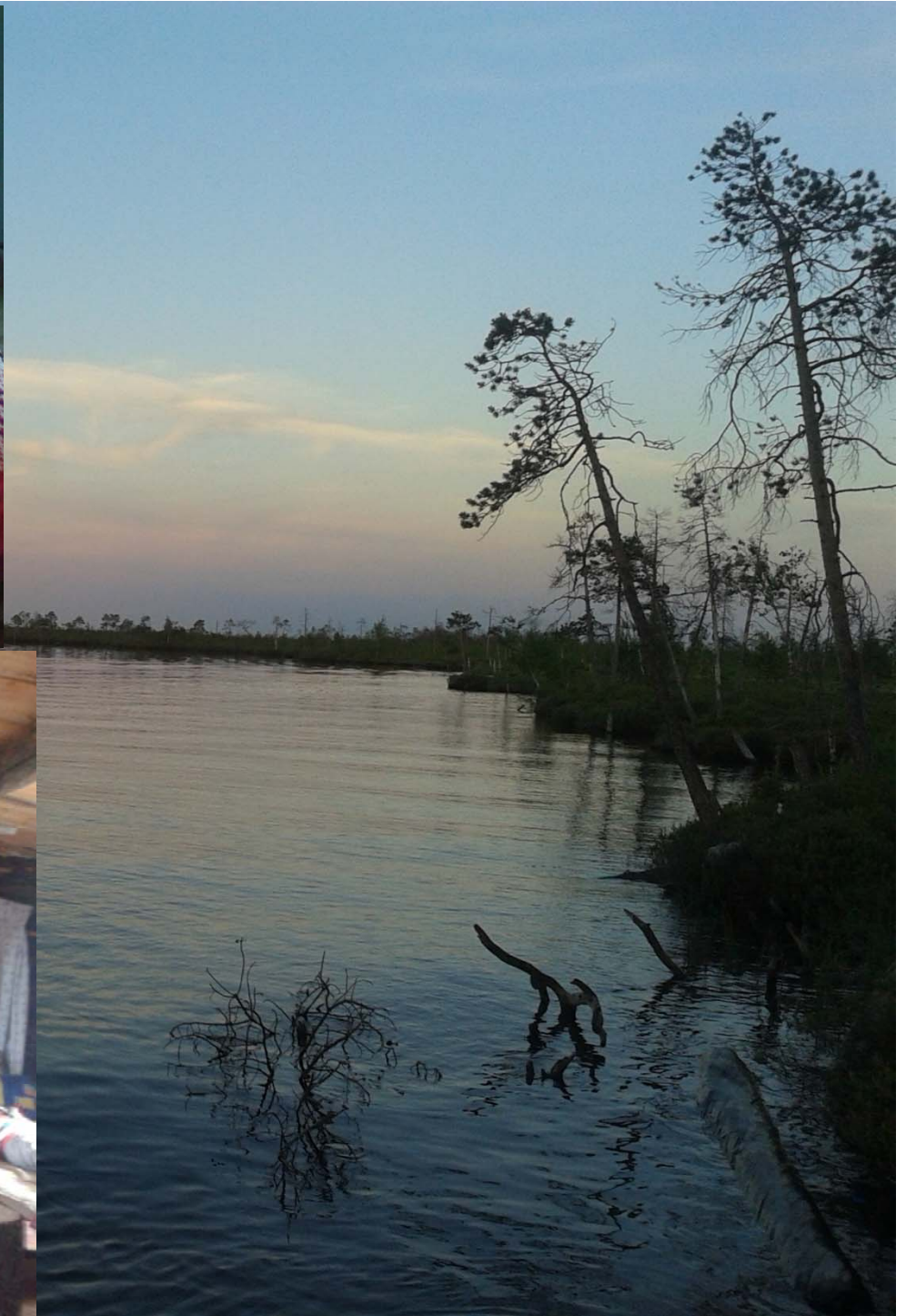

Élet a szálláshelyen

- régen több generáció élt együtt, ez ma már ritkább
- speciális jogok az őslakosoknak
- a hanti nyelvhasználat általános
- hagyományos életforma a modern kultúrával ötvözve
 - halászat (menyhal, mukszun, keszeg, csuka, tokhal), motorcsónak
 - réntartás (100-300-as nyájak, erdei), motoros szán, versenyek, "falusi turizmus"
 - vadászat (nyest, nyuszt, róka, medve, nyírfajd, coboly), terepjáró
 - hagyományos női munkák (gyűjtögetés, varrás, gyöngyhímzés, favágás, főzés), városi boltok, tv, áram

A kutatás nehézségei

- kulturális különbségek:
 - bürokrácia
 - ételek (vér, nyers hús stb.)
 - kommunikációs minták
 - férfi-női szerepek, életkor
- ki hanti? ki tud hantiul? tudomány vs. érzelmek
- egyéni nehézségek:
 - az adatközlő fizikai állapota, lelkiállapota, aktuális hangulata

Eredmények

- 40 órányi nyelvi anyag
- eltérő szövegtípusok: mese, szakrális ének, hősének, szépirodalom (novella), vers, spontán elbeszélés, találós kérdések
- 17 adatközlő
- 40 kérdőív
- Feldolgozás:
 - a kérdőívek összesítése, le- és átírása, Flex, később ELAN
 - glosszák
 - szövegek átírása, ellenőrzése

Eredmények - UTDB

- összefoglaló az adatbázisról, anyanyelvi szakértők, publikációk, előadások:

<http://finnugor.elte.hu/index.php?q=ugadat>

- az adatbázis tesztverziója:

<http://utdb.nullpoint.info/>

A manysik

- a manysi (vogul) erősen veszélyeztetett nyelv
 - a 2010-es népszámláláson 12 269 fő vallotta magát manysinak, és 938-an állították, hogy beszélik a nyelvet
 - jelentős részük a Hanti-Manysi Autonóm Körzet – Jugra területén él
 - az anyanyelvi beszélők jellemzően kisebb falvakban
- az orosz hatás
 - a 12. századtól kezdve elszórt kapcsolat
 - az 1580-as években Jermak meghódította Szibériát
 - az 1710-es években erőszakos térítőhadjáratok

Az expedíció céljai

- konverzációk rögzítése
 - manysi anyanyelvű segítővel: Svetlana Dinislamova
 - irányított témák (néprajzi elemek, iskolás évek, infrastruktúra, környezet, munka, nyelvhasználat, attitűdök)
- a beszélgetés résztvevőinek szociolingvisztikai rögzítése (interjú során vagy orosz nyelvű kérdőíven)
- a résztvevők írásos nyilatkozata, hogy a CLARIN-ba kerülhessenek a felvételek
- tárgyas igeragozáshoz kapcsolódó kérdőív (szóban vagy írásban)
- **fonetikai vizsgálatokra alkalmas felvételek**
 - fejmikrofonnal vagy professzionális diktafonnal
 - minél zajmentesebb környezet
 - anatómiailag megfelelő adatközlők (pl. fogsor)

A kétnyelvűségi-expedíció

- kb. 1600 km hajón

Berjozovó

Szoszva

Szaranpaul

Jászunt

Sekurija

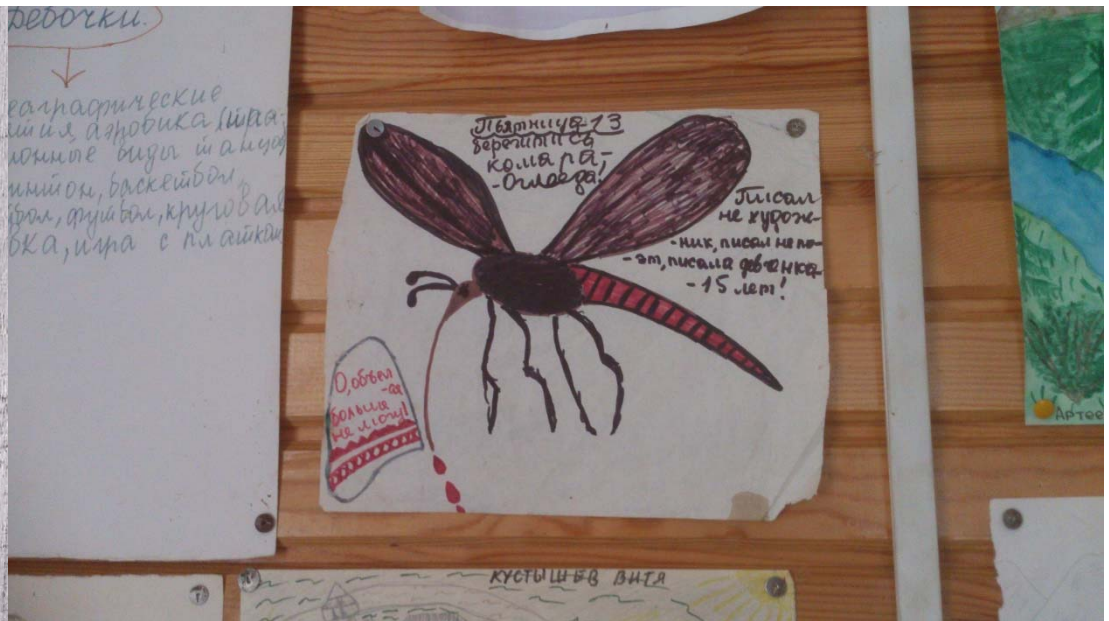

Kim-
ki-
szuj

Tapasztalatok

- a terepviszonyok:
 - szúnyogok
 - időjárás
 - higiénias körülmények

Tapasztalatok

- Felvételi körülmények

Tapasztalatok

- kulturális különbségek:
 - bürokrácia
 - ételek (vér, nyers hús stb.)
 - kommunikációs minták
 - férfi-női szerepek
 - életkor

Tapasztalatok

- **Milyen ajándékot vigyünk?**
 - csalit
 - gyöngyöt
 - ruhaszegélyt
 - legyezőt
 - képeslapot
 - öngyújtót
 - pálinkát
 - hímzéseket
 - kendőt

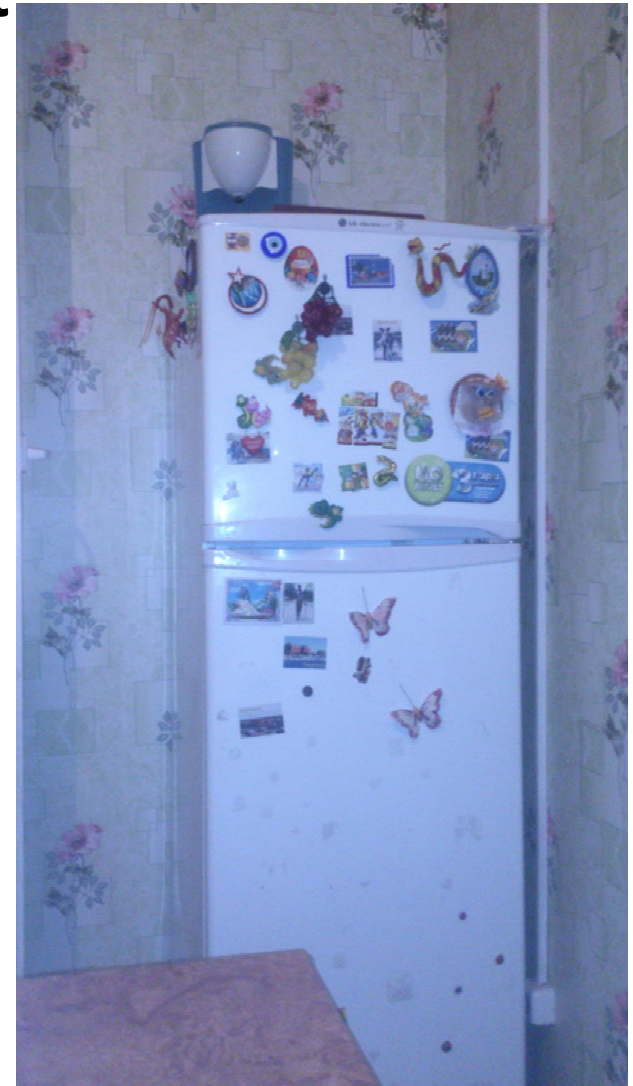
Tapasztalatok

- **Milyen ajándékot vigyünk?**

- csalit
- gyöngyöt
- ruhaszegélyt
- legyezőt
- képeslapot
- öngyújtót
- pálinkát
- hímzéseket
- kendőt

HŰTŐMÁGNEST!

Tapasztalatok

- kutyák

Eredmények – kétnyelvűségi projekt

- 23 adatközlőtől sikerült felvételt rögzíteni
 - közülük 9 alkalmas (hangszintű) fonetikai vizsgálatokra is
- manysi anyanyelvűek beszélgetései:
 - többen nehezen beszéltek manysiul, mert nem használják a nyelvet
 - mások egymással nem tudtak manysiul beszélni, mert mindig oroszul szoktak
 - csak az amúgy is manysi domináns beszélők vagy a nyelvvel foglalkozó értelmiség tagjai (pl. újságírók) tudtak egymással beszélgetni
 - kevésbé lehetett irányítani ezeket a társalgásokat
- a beleegyező nyilatkozatok aláírása nem minden esetben sikerült

A hanganyagok sorsa

- minden manysi nyelvű hanganyag értékes az alacsony beszélőszám miatt – nem maradhat *dark data*
 - már elkezdődött a feldolgozás
 - először az anyanyelvűek beszélgetései,
 - majd a velünk folytatott interjúk,
 - végül a folklórszövegek
 - a leendő korpuszról:
 - a lejegyzés Praat szoftverrel (Boersma–Weenink 2005),
 - az annotálás FLEx szoftverrel történik
 - a végeredmény:
 - ELAN fájl
 - a hanganyag, a lejegyzés és a nyelvtani annotáció is egyben
 - többféle módon kereshető
 - a CLARIN korpusz is ezt használja

Köszönjük a figyelmet!

Az előadás az OTKA K 104249 és az OTKA FNN 107793 sz. projekt keretében készült.